

نشانه‌های تصویری در آسمالیک‌های ترکمن^۱

آزاده یعقوب زاده^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۴/۱۸

تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۰۸/۱۱

چکیده

دستبافته‌های ترکمن نمادی از فرهنگ و تفکر مردمانی است که باور و اعتقاداتشان را بر آثار مختلف زندگی متجلی می‌سازند. با توجه به نقش کاربردی یکی از انواع دستبافته‌های ترکمنان موسوم به آسمالیک در مراسم ازدواج و حضور نقوش متنوع و نمادین مرتبط با این مراسم و سایر اعتقادات ایشان بر این دست‌بافته‌ها، هدف از مقاله شناسایی نقوش رایج آسمالیک‌های ترکمن در راستای دستیابی به ویژگی بصری و اعتقادی نقوش آسمالیک‌ها در باور ترکمنان و شناساندن آسمالیک و نقوش آن است که به‌وسیله زنان بر تاروپود این دستبافته‌ها نقش بسته است. گردآوری مطالب این پژوهش به روش کتابخانه‌ای بوده و رویکرد نگارنده به موضوع توصیفی - تحلیلی است. حاصل کار، مطالعه ویژگی‌های بصری و نمادین این دستبافته‌ها با تأکید و تأمل بر ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی و قومی و اعتقادات بافندگانشان است. مطالعات نشان از قدرت و نفوذ اندیشه‌های آیینی و اعتقادی در لابه‌لای نقوش این دستبافته‌ها دارد...

واژگان کلیدی: ترکمن، دستبافته، آسمالیک، نقوش، نماد.

در مورد قوم ترکمن و دستبافته‌های آن‌ها پژوهش‌های زیادی انجام گرفته است. برخی از آن‌ها در قالب پایان‌نامه و مقالات علمی منتشر شده است. گفتنی است در مورد «آسمالیک» پژوهشی مستقل صورت نگرفته است. تنها یک مقاله توسط علیرضا بهارلو و همکاران با عنوان «بررسی تطبیقی آسمالیک‌های ترکمن با بافته‌های چیلکات آمریکای شمالی» (۱۳۹۰) به زمینه‌های تشابه و تفاوت و بررسی تطبیقی ساختار کیفی و بصری آسمالیک‌های قوم ترکمن با یکی از دستبافته‌های آمریکای شمالی (چیلکات) پرداخته است و از منظر معرفی نقوش و بار اعتقادی آن‌ها صحبتی به میان نیامده است.

دین و اعتقادات ترکمن‌ها

بدون اطلاع از اعتقادات و آیین‌های اقوام ترکمن نمی‌توان در مورد نقش و نمادهای موجود در هنرهای این قوم اصل صحبت نمود. آیین‌ها و اعتقادات سنتی ترکمن‌ها قبل از گرویدن به اسلام نقش عمده‌ای در خلق نقوش و نمادهای آن‌ها داشته و پس از گرویدن به اسلام نیز با تغییرات و محدودیت‌هایی مورد استفاده قرار گرفته است. اقوام ترکمن قبل از گرویدن به اسلام و پذیرفتن مذهب حنفی؛ دارای باورهای مذهبی کهنی همچون توت‌میسیم و شمن‌میسیم بوده‌اند. توت‌م‌واژه‌ای برگرفته از زبان سرخ‌پوستان آمریکای شمالی است و نخستین بار این کلمه توسط لانگ^۱ که یک انسان‌شناس انگلیسی بود و در جوامع سرخپوستی آمریکای شمالی تحقیق می‌کرد به کار برده شد. توت‌م جانور یا گیاه یا بعضاً شیئی است که اصل یا بنای یک گروه اجتماعی ابتدایی تصور می‌شود از این‌رو توت‌م محور زندگی گروه به شمار می‌رود (آزادگان، ۱۳۷۲: ۳۱) انسان ابتدایی می‌پندارد که توت‌م دفع دشمن می‌کند، از آینده خبر می‌دهد، بیماران را شفا می‌بخشد و از این گذشته حاصل روح فرد است (همان: ۳۱).

توت‌م پرستی در طوایف ترکمن تا قرن هفتم و هشتم هجری بر جا بود و به تدریج پس از آن از میان رفت ولی نشانه‌هایی از آن هنوز هم در وسایل زندگی و آثار هنری عامیانه ترکمن یافت می‌شود و نمونه‌های آن را بالأخص در نقش و نگارهای نماد و قالی و گلیم ترکمن و سنگ‌قبرهایشان به صورت ساده (استیلیزه) می‌توان مشاهده کرد (همان: ۲۲۳۲).

علاوه بر این شمن‌میسیم نیز از باورهای اولیه ترکمنان بوده که به وسیله شمن‌ها تبلیغ می‌شد و به فنون سحر و جادو مسلط بودند. واژه شمن از زبان تونگوزی سیبری گرفته شده و در اصل به معنی «دانا» است. شمن‌گرایی از باورهای اولیه ترکمن بوده که اکثر منابع به رواج این

ترکمن‌ها شاخه‌ای از ترکان آسیای میانه معروف به اُغوز یا غز هستند که از عهد قدیم در صحراهای وسیع بخش سفلا رود سیحون و بین دریای آرال به زندگی کوچ‌نشینی روزگار می‌گذراندند. آن‌ها اقوامی بیابان‌گرد با زندگی شبانی بوده‌اند و به تدریج به یکجانشینی روی آوردند و در حال حاضر در بخش جنوب غربی آسیای مرکزی، نواحی شمالی ایران (ترکمن صحرا)، افغانستان و چند گروه از آن‌ها در عراق و ترکیه زندگی می‌کنند. مردم این قوم از چندین گروه تباری هستند که عبارت‌اند از قبایل: یموت، گوگلان، تکه، سالور، ارساری، ساریق و چودور.

در طول تاریخ، قالی‌بافی در میان اقوام مختلف ترکمن با معنا و جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است و با زندگی آن‌ها عجین شده است. چنانکه گفته می‌شود آن‌ها قالی را نه بر اساس تفنن و تجمل بلکه بر اساس ضرورت می‌بافند ولی شماری از این دستبافته‌ها به گونه‌ای ظریف از کار درمی‌آیند و از دار جدا می‌شوند که اطلاق وسیله تجمل بر آن‌ها چندان هم بی‌مورد به نظر نمی‌رسد. (نصیری، ۱۳۸۲: ۱۲۹) دستبافته‌های ترکمن چهره‌ای مشخص دارد به نحوی که با بافته‌های سایر مناطق کاملاً متفاوت است. تاریخ و پیشینه این دستبافته‌ها نیز ناشناخته است زیرا کهن‌ترین نمونه‌های با مانده آن قدمتی در حدود دویست- سیصد سال دارند. در این بافته‌ها با توجه به تنوع ایل‌ها، اقوام و تیره‌ها، نقش‌ها و نقشه‌های متنوعی وجود دارد. در این میان بافته‌های پرزدار نشان از جلوه فرهنگ و هنر آن‌ها است. در این راستا، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به سؤالات زیر است:

کدام نقوش در آسمالیک‌های ترکمنان رایج بوده و معنای اعتقادی آن‌ها چیست؟ آیا ارتباطی بین معنای نقوش آسمالیک‌ها با کاربرد اصلی این دستبافته وجود دارد؟

در میان اقوام ترکمن تهیه هر نوع دستبافته به عهده زنان و دختران بوده و نقش‌مایه‌ها و طرح‌ها در دستبافته‌ها عموماً گوناگون و اصولاً مختص هر طایفه است؛ اما همین نقش و نگارها به رغم تفاوت‌های محلی و قبیله‌ای دارای سبک یگانه‌ای است به طوری که این هماهنگی‌ها را می‌توانیم در نقش و نگارهای اقوام مختلف ترکمن از جمله اقوام تکه، یموت، ارساری، ساریق نیز ببینیم. نقوش فرش اصیل ترکمن ذهنی یا حفظی باف است و بافندگان ترکمن که عمدتاً زنان هستند در تولید این دستبافته، آرمان‌ها و اندیشه‌هایشان را بارنگ‌های دلخواه بر روی تار قالی‌گره می‌زنند تا تابلویی زیبا پیش روی مجسم سازند.

مذهب در میان مردم ماوراءالنهر در دوره پیش از اسلام اشاره کرده‌اند. بر اساس یک باور ابتدایی، شمن‌ها یا قام‌ها افراد مقدسی بودند بدون پیامبر و کتاب که قادر به ارتباط با خداوند بوده و به فنون سحر و جادو مسلط بودند. علاوه بر این ترکان، شمن‌ها را عامل ایجاد ارتباط با ارواح و مردگان و شیطاین و جن و پری می‌دانستند و برای حل مشکلات خود، آنان را نزد خدایان واسطه می‌کردند (مخبر دزفولی، ۱۳۸۴: ۵۱).

آسمالیق

ترکمنان با توجه به فرهنگ، آداب و سنن خاص و همچنین ریشه‌های تاریخی عمیق از اقوامی محسوب می‌شوند که از زمانهای دور بافته‌های متنوعی تولید کرده‌اند که هرکدام بنا به شرایط خاص زندگی کوچ‌نشینی آن‌ها کاربرد ویژه‌ای داشته است. بسیاری از بافته‌های ایشان عبارت‌اند از: قالی، قالیچه، سجاده، گلیم، پلاس، زیلو، جاجیم، جل، جوال، خورجین، توبره، روزینی، پایبج، تنگ اسب، کمر بند، افسار شتر، بند پرده، قاب دعا، رو گیوه‌ای، همیان، نمکدان و... (اعظمی راد، ۱۳۸۲: ۱۳۵).

این بافته‌ها در حقیقت برای تجهیز آلاچیق و لوازم کوچ هستند و بعضی از آن‌ها نیز آثار تزئینی و مورد استفاده در مراسم خاص‌اند که از جمله این دستبافته‌های مهم با نقوش متنوع و کاربرد خاص آسمالیق‌ها هستند.

این بافته‌ها که در تقسیم‌بندی تولیدات داری ترکمنان عمدتاً بعد از قالی و قالیچه و گلیم قرار می‌گیرند بافته‌هایی تزئینی محسوب می‌شوند که در مراسم‌ها و جشن‌های خاص به‌ویژه عروسی بر اسب و یا شتر قرار می‌گیرند (Bennett, 2004: 151) و پس از اتمام مراسم آن‌ها را به‌عنوان یادبود به آلاچیق‌ها می‌آویزند و یا برای مراسم بعدی بکار می‌برند (آزادی، ۱۳۸۴: ۱۳۵). این دستبافته‌ها عموماً به‌صورت پنج‌ضلعی و جفتی به‌وسیله عروس بافته می‌شوند. البته نمونه‌های هفت‌ضلعی هم وجود دارد که در آن مثلثی کوچک روی یک سطح مستطیل شکل قرار گرفته است. آسمالیق‌ها که معمولاً جفت بافته می‌شوند و از قرار معلوم بافته دست عروس هستند که به همین منظور آن را تهیه می‌کند. این دستبافته‌ها بر روی شتر و زیر کجاوه عروس قرار می‌گیرند. (تصویر ۱) نوع‌وروسان برای هرچه باشکوه‌تر و زیبا جلوه دادن مراسم ازدواجشان تمام دقت و هنر خویش را در بافت و نقش اندازی بر آنان به کار می‌برند.

فن بافت آسمالیق‌ها همانند قالی پرزدار بوده و به‌طور کلی از پشم تهیه می‌شوند. چنین بافته‌هایی با قرارگیری در دو طرف پهلوی حیوان معنای خاصی را در طرح و رنگ القا می‌کنند. چنانچه استفاده از رنگ‌های قرمز و سفید در

آسمالیق‌ها کاربرد نمادین این دستبافته‌ها را بیش از پیش می‌نمایند؛ در میان ترکمنان، استفاده از رنگ قرمز، کاربردهای فراوانی دارد و از اهمیت خاصی برخوردار است. در فرش و پشتی و پوشاک به‌ویژه لباس عروس در گذشته حتی در خوشمزه‌ترین غذاهای آن‌ها می‌توان به‌راحتی به این موضوع پی برد. نگاهی هرچند گذرا بر فرهنگ، زبان، ادبیات و فولکلور ترکمنی، نمایانگر توجه و احترام خاص این قوم به رنگ سفید و تقدیس و ستایش آن است که نیازمند تحقیق و بررسی بیشتر است. در ادبیات عامیانه و اسامی اشیاء، اشخاص، مکان‌ها و مراسم‌ها به‌وفور به رنگ سفید (آق) برخورد می‌نماییم. «رنگ سفید توأم با نقاط قرمز رنگ برای بیشتر فرهنگ‌های اقوام ترکمن نشانه‌ای از باروری و حاصل خیزی در ازدواج محسوب می‌شود.» (opie, 1992: 30)

نقوش آسمالیق‌های ترکمن و مفاهیم نمادین آن‌ها

فرش‌های ترکمنان از نوع عشایری بوده و مظاهر طبیعت و آنچه در محیط زندگی آن‌ها وجود داشته، به‌عنوان منشأ نقوش کاربرد دارد.

علاوه بر این نقش‌هایی حاوی رمزه‌های پنهان و اشاراتی ورای زندگی مادی که برگرفته از باورها و اعتقاداتی آن‌ها نیز در فرش ایشان بارز است. ترکمن‌ها همانند سایر اقوام دارای نمادهای خاص در فرهنگ خود می‌باشند؛ این نمادها که به‌عنوان یک وسیله ارتباطی در زندگی ایشان به‌کرات به چشم می‌خورد تمثیلی از آداب و آیین‌ها و اعتقادات بافندگانشان است و آشنایی با این آداب و رسوم جنبه‌های زیبایی از زندگی آنان را پیش روی ما می‌گشاید. فرهنگ و آداب و رسوم این قوم دارای تنوع بسیاری است که از جمله، این آداب و رسوم در امر ازدواج تجلی می‌یابد. ترکمن‌ها ازدواج را از دیرباز، امری مقدس می‌شمردند که نتیجه‌ی آن، ادامه‌ی نسل، رشد جمعیت، افزایش قدرت خانواده و طایفه است تا بتوانند در مقابل بیگانه مقاومت کنند و از حقوق اجتماعی مثل آب و ملک زراعی، بهره ببرند. این امر مقدس همواره با آداب و رسوم خاصی همراه بوده که البته به اقتضای زمان، مکان شرایط اجتماعی، شغلی و سایر عوامل ذی‌ربط در زندگی، دچار تغییرات و تحولاتی نیز شده است.

عروسی ترکمنان پر از رمز و راز است که به دوره‌های قدیمی زندگی آن‌ها بستگی دارد، مراسم ازدواج در گذشته تا حدودی متفاوت‌تر از مراسم عروسی در حال است، ازدواج در گذشته چندین مرحله داشت. تصمیم‌گیری پدر و مادر عروس، شیرینی رد کردن، تعیین شیربها و روز عروسی از جمله مراحل جشن عروسی ترکمن‌هاست که نوع و شیوه اجرایی برخی از این رسوم فرق کرده است.

تصویر ۲- آسمالیک ایل یموت. نیمه دوم قرن نوزدهم میلادی. مأخذ: (Jordan;1989:221)

تصویر ۱- شتر عروس ترکمن (بروی شتر و زیر کجاوه عروس، آسمالیک قرار گرفته است). مأخذ: (pinner;2011:118)

تصویر ۳- تصویر خطی کاروان شتر عروس نقش شده بر آسمالیک. مأخذ: (همان:۳۹)

اهمیت زیادی دارد. ترکمنان برای شتر به‌عنوان یک حیوان صبور و بردبار و نیز به‌عنوان یک حیوان مبارک و خوش‌یمن احترام خاصی قائل‌اند.

«شتر سپید» در فرهنگ فولکلور آنان نماد عروسی و سپید بختی است. این سمبل‌ها همگی در فرش ترکمن به‌صورت نماد و سمبل آمال و آرزوهای جامعه ترکمنی و به‌صورت استیلیزه شده، ظهور و بروز یافته و جاودانه مانده‌اند. با توجه به کارکرد نمادین آسمالیک تصاویر شتر به‌صورت کاروان حامل عروس در این دستبافته‌ها نقش شده است.

در نمونه‌ای از آسمالیک متعلق به ایل یموت، کاروانی متشکل از چندین شتر دیده می‌شود و در قسمت بالایی شتر حامل کجاوه عروس نمایش داده شده و در روبروی آن نقش فردی سوار بر اسب - احتمالاً داماد- را نشان می‌دهد که به استقبال عروس آمده است (تصویر ۲).

نقوشی از حیوانات اهلی و پیرامون محیط زندگی ترکمنان همچون سگ و گاو و مرغ و خروس به همراه تصاویر انتزاعی نیز نقش شده‌اند. (تصویر ۳)

قوچک (نقش شاخ قوچ): قوچ نماد مردانگی، قوه مذکر

برای بردن عروس به خانه‌ی داماد، شتری را با شال‌ها و پارچه‌های رنگارنگ زینت می‌کنند بعد کجاوه‌ای که به‌صورت حجله تزئین کرده‌اند پشت شتر قرار می‌دهند و با مهار شتر و حجله به‌طرف خانه‌ی عروس رهسپاری شوند. کجاوه در گذشته‌های دور اتاقکی بود از جنس پارچه‌های رنگین و معمولاً چهل تکه که آن را بر روی شتر یا گاری نصب می‌کردند و از درون و برون می‌آراستند. از این اتاقک برای انتقال عروس و ندیمه‌های او به خانواده‌ی داماد استفاده می‌شد و از سقف آن زنگی از نوع جرس، شبیه ناقوس کلیسا می‌آویختند تا بر اثر حرکت شتر یا گاو به صدا درآید. صدای زنگ، بیانگر جشن و سرور و عروس کشان بود. نقش کجاوه (کجبه^۲) نیز از نقوشی است که در قالی‌های ترکمن کاربرد دارد.

با نظری به نقوش آسمالیک‌ها، می‌توان نقوش و طرح‌های نمادینی را شناسایی نمود. این نقوش را می‌توان به سه دسته نقوش انتزاعی، حیوانی، گیاهی تقسیم‌بندی نمود.

الف) نقوش حیوانی

شتر: پرورش و نگهداری شتر از زمان‌های گذشته مرسوم و شتر از دام‌های اصلی ترکمن‌ها بوده و پرورش آن در این منطقه علاوه بر جنبه اقتصادی، از نظر اجتماعی و فرهنگی

تصویر ۵- آسمالیک هفت‌ضلعی یموت. قرن نوزده میلادی. مأخذ: (همان: ۲۲۵)

تصویر ۴- آسمالیک ایل تکه با نقش جانور نگهبان و درخت زندگی، حدود ۱۸۰۰ م. مأخذ: (همان: ۱۴۲)

تصویر ۶- آسمالیک یموت با نقش درخت. مأخذ: (همان: ۲۲۴)

تقدیس می‌شد (توماج نیا و طاووسی، ۱۳۸۵: ۱۲). اقوام ترکمن قبل از اسلام پیرو آیین شمنی بوده‌اند و به تانگری (خدای آسمان) اعتقاد داشتند (گلی، ۱۳۶۶: ۲۶۳) و ظواهر و عناصر طبیعت را محترم می‌شمردند. درخت در باور ترکمنان از تقدس بسیاری برخوردار است و در فرش‌ها و قالی‌های ترکمنان و ترکان نقش «یاشایش باغ» وجود دارد که به معنی «درخت زندگی» است. این نقش در میان ترکمن‌ها به نام «قوشلی باغ» به معنی درخت دارای پرند و یا «قوجوم» نیز معروف است (توماج نیا و طاووسی، ۱۳۸۵: ۱۵). نمونه آسمالیک‌هایی با طرح درخت به تعداد زیادی زینت‌بخش موزه‌ها و مجموعه‌های دنیاست. (تصاویر ۴ - ۶)

(تصویر ۴) نمونه‌ای از آسمالیک متعلق به ایل تکه است که دو جانور نگهبان که به نظر می‌رسد بز باشند در دو طرف درخت دیده می‌شوند. در این نمونه نقش درخت همراه تنه‌ای است که به گلی منتهی می‌شود و شاخه‌هایی که به برگ‌های برگشته ختم می‌شوند و جانورانی که به نظر می‌رسد پشت‌هم ایستاده‌اند.

در (تصویر ۵) نیز نمونه دیگری از آسمالیک ایل یموت با نقش درخت زندگی در فضای متن نمایش داده شده که

مولد، انرژی آفریننده، نیروی محافظ و شاخ‌های آن نماد تندرستی است (صلواتی: ۱۳۹۰: ۳۳۱). شاید به همین دلیل زن بافنده ترکمن برای به رخ کشیدن دلیری و غیرت مردان ترکمن از این نماد در قالی‌های خود به صورتی کاملاً چشمگیر و زیبا بهره می‌جوید و در مورد آسمالیک‌ها نقش قوچک را می‌توان نمادی از آرزو و آمل بافنده آن در دلاوری و مردانگی همسر آینده‌اش تصور نمود. این نقش به صورت اشکال ساده هندسی به گونه‌ای زیبا و موزون؛ بیانگر شاخ قوچ بوده و بایان و بروز احساسات درونی بافته، به مفاهیم و معانی عمیق نهفته در آن اشاره دارد. این نقش را می‌توان در متن آسمالیک (تصویر ۲) مشاهده نمود و بعضاً در حاشیه پایین آسمالیک نیز بافته می‌شود.

ب) نقوش گیاهی

درخت: طرح درخت از کهن‌ترین نمادهای بشری است. چنانچه در نظر بسیاری از اقوام باستانی به عنوان جایگاه خدا یا درواقع خود خدا پرستش می‌گردید و نماد کیهان و منبع باروری و نماد دانش و حیات جاودانی بود (هال، ۱۳۸۰: ۱۲۴). درخت هم به جهت پیوند میان زمین و آسمان و هم از جنبه زندگی‌بخش بودن و باروری

تصویر ۸- زیور طومار (عکس از نگارنده)

تصویر ۷- آسمالیک جواهری میوت. اوایل قرن نوزدهم. مأخذ: (Jourdan; 1989:220)

به صورت فرم کوچک تصویر شده است. گل آیدی: گلی است شکفته با نه گلبرگ. نه در فرهنگ ترکمن عددی است مبارک و میمون. ترکمن‌ها روزهایی را که عدد نه در آن بکار رفته، مقدس می‌شمارند. زنان ترکمنی نیز که بچه‌دار نمی‌شوند با اعتقادی که به تقدس این نقش دارند آن را بر سرآستین‌ها یا یقه‌ی لباس خود سوزن‌دوزی می‌کنند تا تقدس گل نه گلبرگ، اجاقشان را روشن کند (بداغی، ۱۳۷۱: ۱۸).

ریز و در لابه‌لای نقوش دیگر بر روی آسمالیک نقش شده است.

ب) نقوش انتزاعی

داغدان: این نقش از نقوش متداول ترکمنی، طرح چوب تراشیده‌ای است که داغدان نام دارد و داغدان چیزی است که بر گردن زنان یا کودکان می‌آویزند تا نظر قربانی نگیرد. داغدان در واقع چوب درختی به نام داغدان است که در بین ترکمن‌ها مقدس شمرده می‌شود. ترکمن‌ها معمولاً چوب خراطی شده این درخت را به گهواره نوزادان می‌بندند تا حافظ سلامتی کودک و نگهبان او باشد (محمدی: ۱۳۸۸: ۱۲۹).

شکل چوب خراطی شده داغدان بر روی فرش‌های ترکمن جهت طلسم چشم‌زخم به وفور یافت می‌شود (یعقوب زاده، ۱۳۹۲: ۲۵). این نقش اکثراً در حاشیه آسمالیک‌های ترکمن نقش شده است. (حاشیه پایینی آسمالیک (تصویر ۵))

دغاچیک: نقش دغاچیک نیز از انواع نقوش متداول ترکمنی است که با کارکرد دعا و تعویذ بر انواع فرش‌های ترکمن به ویژه آسمالیک‌های ترکمنی بافته می‌شود. (حاشیه تصویر ۷)

سینک (بازوبند): در حاشیه‌ها نقش سینک به عنوان نمادی از تمام اشیای حفاظت‌کننده و همچنین سالم نگه‌داشتن فرد در مقابل چشم بد روی دستبافته‌های ترکمن به وفور دیده می‌شود. این نقش از دیگر نقوش کهن ترکمنی است که از رواج اعتقاد به طلسم و جادو برای دفع ارواح خبیثه در بین اقوام ترکمن در عهد قدیم حکایت می‌کند. (www.turkmenstaticer.blogfa.com)

سیرغا: نقش سیرغا نیز از انواع تعویذها است. (حاشیه تصویر ۶)

طومار: نقش طومار به کرات در آسمالیک‌های ترکمن به کاررفته است (تصویر ۷). زیور طومار (تصویر ۸) از جمله زیورآلات ترکمنان است که برای حمل انواع دعا و طلسم استفاده می‌شده است و برای دفع ارواح و چشم نظر و... به لباس کودکان و زنان ترکمن آویخته می‌شود. قوم ترکمن بنا به اعتقادات قومی از قدیم‌الایام جواهرآلاتی به همین منظور استفاده می‌کنند. به طور کلی اکثر این‌گونه جواهرات، هدفی حفاظتی داشته‌اند و پس از گذشت مدت‌زمانی، از آن‌ها به عنوان زینت‌آلات استفاده شده است. این زیورآلات اغلب به صورت قطعاتی درشت از نقره‌اند که بر سطح آن‌ها طرح‌هایی ساده شده از

بزرگی آن‌ها محافظی است که همیشه همراه صاحبانشان است (محمدی، ۱۳۸۸: ۹۴). این نقش اکثراً به فرم انتزاعی که شامل مثلث است بر روی آسمالیک‌ها نقش می‌شود. در مجموع با نگاهی به آسمالیک‌های یموت می‌توان نقوش آن‌ها را به صورت زیر دسته‌بندی نمود:

گل و گیاه و نقش‌های جادویی حک شده و با نگین‌هایی از عقیق یا شیشه‌های رنگی تزیین شده‌اند گویی صدای جیرینگ جیرینگ آن‌ها طلسم محافظی است که ارواح را دور می‌کند و باور ترکمن‌ها در مورد باطل‌السحر بودن فلزات ما را وادار به قبول این نظریه کرده که عظمت و

جدول ۱- دسته‌بندی نقوش بکار رفته در آسمالیک (مأخذ: نگارنده)

معنای نمادین	محل قرارگیری نقش	نام و شکل آرایه	نوع نقش
تقدس و برکت	متن		گل ابدی
تقدس	متن		درخت
تقدس و جایگاه خدایان	متن		درخت زندگی با جانوران نگهبان
کاروان عروس	در قسمت بالای آسمالیک		شتر
مردانگی و دلاوری	متن و یا حاشیه پایینی		قوچک
طلسم چشم‌زخم	حاشیه		داغدان
دعا و تعویذ	حاشیه		بازوبند (سینک)
دعا و تعویذ	حاشیه		سینک
گیسوی دوشیزه ترکمن	حاشیه باریک		آلاجا
دعا و تعویذ	حاشیه		دغاچیک
دعا و تعویذ	حاشیه و متن		سیرغا
طلسم محافظت	قسمت بالایی آسمالیک		طومار

فرهنگ و اعتقاد و سنت ایشان جایگاه ویژه‌ای داشته و از بعد بصری و زیبایی‌شناسی نیز حائز اهمیت بسیاری هستند.

در جستجوی این نشانه‌های تصویری می‌توان به نقوش و نمادهای زیادی اشاره نمود: همچون نقش شتر به همراه کاروان عروس که بیش از هر نقش دیگر در آسمالیک‌ها بر کارکرد نمادین این دستبافته در یکی از مراسم آیینی مهم این قوم اشاره دارد. نقوش گل آیدی و درخت بر تقدس ازدواج تأکید دارند و کاربرد نقوشی با کارکرد طلسم محافظ و چشم‌زخم و دعا و تعویذ بر روی آسمالیک‌ها بیش از هر دستبافته دیگر ترکمنی نشان از باور اعتقادی بافنده آن در دفع بلا و چشم‌بد است که از گذشته تاکنون یکی از باورهای اعتقادی مهم ترکمن بوده است. همچنین، تصویر آلاجا نشانه‌ای از گیسوی دوشیزه ترکمنی و کوچک نشانه‌ای از دلاوری و مردانگی داماد است که به زیبایی و سادگی بر آسمالیک‌های ترکمن نقش بسته‌اند.

مطالعه نشانه‌های تصویری در حوزه هنر اقوام مختلف از جمله روش‌هایی است برای درک و شناخت بهتر حوزه‌های فرهنگی آنان. در هر فرهنگ نشانه‌هایی ویژه از مردمان آن فرهنگ را می‌توان یافت و نشانه‌های ویژه ترکمنان در دستبافته‌های آنان متجلی شده است. آسمالیک‌ها یکی از دستبافته‌ها با کارکرد نمادین اقوام ترکمن است و با توجه به اهمیت ازدواج در میان ترکمنان از ارزش بسیاری برخوردار بوده و در طرح و نقش و تزئین آن نهایت ذوق و سلیقه بافنده بکار رفته است.

بر اساس بررسی‌هایی که در این مقاله صورت گرفته است در بین ترکمنان باورهای اعتقادی بسیاری وجود دارد که به زیبایی و سادگی در قالب نماد و نقوش انتزاعی در آسمالیک‌ها تجلی یافته است. با تفسیر این نقوش می‌توان به این امر پی برد که نقوش ساده و انتزاعی آسمالیک‌ها در عین سادگی و بی‌پیرایگی لبریز از راز و رمزهای اعتقادی این قوم اصیل است و از نظر بعد معنایی و اعتقادی در

پی‌نوشت‌ها

1-long

- ۲- کجبه به معنی کجاوه و گرفته از تلفظ بسیار قدیم واژه یعنی کجابه
۳- دغا به معنی طلسم. در ترکی ریشه ندارد و همان دعاست.

منابع

- جمشید (۱۳۷۲). *تحقیق در توتمیسم*، تهران: موسسه مطالعات و انتشارات تاریخی میراث ملل. -آزادگان، - آزادی، سیاوش (۱۳۸۴). *تاریخ و هنر فرش بافی در ایران* (بر اساس دایره المعارف ایرانیکا)، زیر نظر احسان یار شاطر؛ ترجمه‌ی رجب‌علی خیمه، تهران: نشر نیلوفر.
- اعظمی راد؛ گنبد دردی (۱۳۸۲). *نگاهی به فرهنگ مادی و معنوی ترکمن‌ها*، مشهد: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- بداعی، ذبیح‌الله (۱۳۷۱). *نیاز جان و فرش ترکمن*، تهران: انتشارات فرهنگان، چاپ اول.
- بهارلو، علیرضا؛ آقایی، صدیقه؛ اکبری، عباس (۱۳۹۰). «بررسی تطبیقی آسمالیک‌های ترکمن و بافته‌های چیلکات آمریکای شمالی»، مطالعات تطبیقی هنر، شماره ۱، بهار و تابستان. صص ۳۶-۲۵.
- توماج نیا، جمال‌الدین؛ طاووسی، محمود (۱۳۸۵). «نقش درخت زندگی در فرش‌های ترکمنی»، گلجام. ش ۴ و ۵ پاییز و زمستان، صص ۱۱-۲۴.
- صلواتی، مرجان (۱۳۹۰). «تجلی نقوش جانوری در فرش ترکمن»، همایش ملی هنر، فرهنگ و تاریخ و تواید فرش دستباف ایران و جهان، نجف‌آباد، صص ۳۲۴-۳۳۵.
- محمدی، رامونا (۱۳۸۸). *پوشاک و زیورآلات مردم ترکمن*، تهران: انتشارات جمال هنر، چاپ اول.
- مخبر دزفولی، فهیمه (۱۳۸۴). «ترکان از شمنیسم تا اسلام»، تاریخ و تمدن اسلامی، ش ۱، تابستان، صص ۶۱-۴۹.
- نصیری، محمدجواد (۱۳۸۲). *فرش ایران*، تهران: نشر پرنک.
- یعقوب زاده، آزاده (۱۳۹۲). «نقش‌مایه طلسم محافظ بر فرش ترکمن»، کتاب ماه هنر، ش ۱۸۴، صص ۲۲-۲۶.

- Bannett, I. (2004). *Rugs & Carpets of the world*, London, Greenwich Editions.
- Jourdan, U.(1989). *oriental rugs (Turkmen)*, Vol:5, antique collectors club Ltd.
- Mushak, P. (1988). A Rare Jewelry Asmalyk: Stylistic and Technical Analysis, *oriental rug review*, vol:8/2.
- Opie; J. (1999). *Tribal Rugs*, Laurence king.
- Pinner,R. ,murray L. E.,Jr) 1999) . *Between the black Desert and the red* (Turkmen carpets from the widdersperg collection), Fine arts museums of san Francisco.
- Tsarova;E. (2011). *Turkman carpets*(masterpieces of steppe art from 16th to 19th centuries the hoffmeister collection).
- www.turkmenstaticer.blogfa.com(1392.3.12)
- www.tcletribal rugs.com(1393.2.10)
- www.turkoteck.com(1393.2.18)

References

- Azadegan, J. (1993) .*Research on Totems*, Tehran:Studies Institute & historical Publications of United Heritage(Text in Persian).
- Azadei,S. (2005). *History and Art of Persian Carpet Weaving* (According to the Encyclopedia Iranica) ,Under the supervision of Ehsan yarshater, Tehran: Nilofar (Text in Persian).
- Azami rad, G. (2003).*Turkmen Material and Spiritual Culture* , Ferdosi University: Mashhad (Text in Persian).
- Bodaghi, Z. (1991). *Niyazjan & Turkmen Rugs*, Tehran: *Farhangian publisher*, 1nd ed,(Text in Persian).
- Baharloo, A, Aghaiy, S., Akbari, A (2011). A comparative study of Turkmen Asmaliqs & North American Chilkats, *Scientific Journal of Motaleate-e tatbigi-e Honar*, No:1, Spring & summer, p:44-58(Text in Persian).
- Bannett, I. (2004). *Rugs & Carpets of the world*, London, Greenwich Editions.
- Jourdan, U.(1989). *oriental rugs (Turkmen)*, Vol:5, antique collectors club Ltd.
- Mokhber dezfoli, Fahime, (2005).Turks from shamanism to Islam, *Islamic civilization& history*, vol:1, summer, pp:49-61 (Text in Persian).
- Mushak, P. (1988). A Rare Jewelry Asmalyk: Stylistic and Technical Analysis, *oriental rug review*, vol:8/2(Text in Persian).
- Mohammadi, R.(2009).*Turkmen Jewelry & clothing* , Tehran:Jamal-e honar, vol:1, (Text in Persian).
- Nasiri, M. (2003).*Persian carpets*, Tehran: Parang, (Text in Persian).
- Opie; J. (1999). *Tribal Rugs*, Laurence king.
- Pinner,R. ,murray L. E.,Jr) 1999) . *Between the black Desert and the red* (Turkmen carpets from the widdersperg collection), Fine arts museums of san Francisco.
- Salavati, (2011) . Animal motifs on Turkmen carpet, *National art & culture & history and production of carpets of Iran & world*, Najaf abad, pp:324-335 (Text in Persian).
- Tomaj nia, J & Tavosi, (2006). Life Tree motif on Turkmen carpets, *Goljam* . No:4-5 , Autumn & winter, pp: 11-24(Text in Persian).
- Tsarova;E. (2011). *Turkman carpets*(masterpieces of steppe art from 16th to 19th centuries the hoffmeister collection).
- www.turkmenstaticer.blogfa.com(1392.3.12)
- www.tcletribal rugs.com(1393.2.10)
- www.turkoteck.com(1393.2.18)
- Yaghoubzadeh, A. (2013).The Protective Talisman Motif on Turkmen Carpets, *ketab- e mah-e honar*, No: 184,pp:22-26 (Text in Persian).

Visual Signs in Turkmen Asmalyk¹

A.Yaghob Zade²

Received: 2014.7.9
Accepted: 2015.11.2

Abstract

Turkmen hand-woven handicrafts are symbols of culture and thought of people who express their beliefs through different artifacts.

Due to the practical role of one type of these hand-woven handicrafts, named “Asmalyk”, in wedding ceremonies and the presence of various and symbolic motifs related to this ceremony and other Turkmen believes. Present paper aims to study and identify visual and symbolic features of these hand-woven crafts and introduce this art craft and its symbols and patterns which were made by woman. Present paper is descriptive-analytical, using data from library. Result of the study was studying visual and symbolic characteristics of these handicrafts emphasizing on cultural, historical and ethnical characteristics as well as believes. Researches indicate high and strong power of rituals and believe among these artifacts.

2Which motifs of Asmalyk are common on Turkmen Asmalyks and what are their believe meanings?

Key words: Turkmen, Handwoven, Asmalyks, symbols, pattern.

1. DOI: 10.22051/jjh.2017.145.

2. Instructor of Tabriz Art University a.yaghobzadeh@tabriziau.ac.ir